

Юрій Григорак

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІЛАНТРОПІЇ В КОНТЕКСТІ АНТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Вступ. Статтю присвячено аналізу філантропії в контексті античних політичних систем. У центрі уваги перебуває взаємозв'язок між формами влади, статусною організацією спільноти та практиками підтримки в античному світі. Дослідження виходить із того, що філантропія в античності була включена до політичного порядку, громадянських обов'язків і механізмів соціальної регуляції, а її смислові форми зберегли значення і в сучасних соціально-політичних відносинах. **Мета і завдання.** Метою дослідження є з'ясування змісту філантропії в античних політичних системах та визначення того, яким чином різні форми влади впливали на її функції. У зв'язку з цим розглянуто основні типи політичного устрою античності, проаналізовано статусну структуру полісу, окреслено коло легітимних отримувачів підтримки, а також уточнено співвідношення між: філантропією, благодійністю, громадянським обов'язком і державними формами соціальної допомоги. **Методологія дослідження.** Робота спирається на соціофілософський аналіз, а також на соціально-історичний та історико-порівняльний підходи. Використано контекстуальний аналіз античних соціальних інститутів, зокрема літургій, публічних роздач, субсидій і форм громадянського утримання. До аналізу залучено античні тексти та сучасну історіографію, що дало змогу розглянути філантропію як етичне, соціальне і політичне явище. **Результати.** Установлено, що філантропія в античності не була однорідною практикою. В олігархічних умовах вона була пов'язана з престижем еліти та підтвердженням соціального рангу чи статусу. У демократичному полісі, передусім в Афінах, практики підтримки входили до сфери громадянської участі й поєднувалися з літургіями, публічними витратами та очікуваними внесками заможних громадян. За тиранічного правління допомога населенню набувала виразнішої політичної функції, оскільки могла використовуватися для зміцнення лояльності й стабілізації влади. Показано також, що доступ до допомоги визначався громадянською належністю та правовим статусом. **Обговорення.** Проведений аналіз дає підстави розглядати філантропію як форму організації відносин між підтримкою, обов'язком і владою. У цьому контексті філантропія охоплює ширшу орієнтацію на спільне благо, тоді як благодійність, громадянський обов'язок і державна допомога становлять окремі способи її реалізації. Матеріал античності зберігає значення і для сучасного аналізу, оскільки відповідні схеми підтримки в трансформованому вигляді простежуються в сімейній відповідальності, благодійних ініціативах, інститутах соціального забезпечення та громадянських уявленнях про солідарність. **Висновки.** Доведено, що зміст і функції філантропії в античності залежали від форми політичної влади та статусної структури спільноти. Філантропія одночасно сприяла підтриманню соціального порядку й відтворенню ієрархій, на яких цей порядок ґрунтувався. Її історичне значення пов'язане з тим, що античні способи організації допомоги не зникли разом з інститутами полісу чи імперії, а збереглися в перетвореному вигляді в сучасних практиках соціальної взаємодії.

Ключові слова: філантропія, поліс, демократія, олігархія, соціальна ієрархія, соціальне регулювання, легітимність, громадянський обов'язок, Афіни, Рим.

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 31.03.2026.

Дата публікації: 28.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.1.21242>

УДК 316.42.101:355

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТРАНЗИТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Денис Хайлак

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
khailak.denys@ukr.net | <https://orcid.org/0009-0003-8098-1784>

Анотація. У статті аналізується феномен транзитного суспільства та культури з подальшим виявленням специфіки їх проявів в умовах збройного конфлікту. Війна концептуалізується до рівня граничної ситуації, що радикально загострює транзитні процеси, виводячи їх з пасивного, латентного стану до рівня дієвого каталізатора соціальних змін. Застосовуючи феноменологічний підхід, культурологічний аналіз та герменевтичну методологію розкрито трансформацію тілесного й просторово-часового сприйняття транзиту крізь призму травматичного досвіду українців. Доведено, що екзистенційна загроза руйнує усталені суспільні норми, спонукаючи до ціннісного самовизначення та конструювання нових соціальних сенсів. Обґрунтовано, що війна нівелює внутрішню розколотість транзитного суспільства, остаточно завершуючи етап амбівалентності та консолідуючи націю політично, постулюючи її довкола усвідомлення власної суб'єктності на фронті цивілізаційного вибору, уможливаючи тим самим подальшу трансформацію.

Ключові слова: транзитність, транзитне суспільство, транзитна культура, українська культура, антропологічний код, війна, гранична ситуація, соціальні зміни, ідентичність, соціально-філософський дискурс.

Вступ

Транзитність є особливим станом української культури, що перебуває в постійному переході, на межі, в процесі коливання між різними цивілізаційними, історичними та ідентичностними полюсами. Ця граничність сягає меж буття між Сходом і Заходом, між постколоніальним минулим і прагненням до такого жаданого європейського майбутнього, між травмою залежності та пошуком шляхів до ствердження власної ідентичності.

Тривале існування України в світлі постколоніальної травми, постійно дає про себе знати, а відтак виснажує. Українське суспільство постійно спонукають до вираження голосу (висловлюючись мовою Ж. Дерріда), що говорить чужою мовою. Це пов'язане з тим, що в самому «антропологічному коді» українців викарбувано спогади про те, як Україну тривалий час визнавали «молодшим братом» чи й геть чинили спроби визначити «неіснуючою». Як стверджують автори

дослідження «Людина в сучасному світі: соціально-філософський та культурно-антропологічний виміри», антропологічний код – це тяглість прихованої, «закодованої» сутності людини як носія певної культури і цивілізації, її глибинної подвійницької ролі в історії. Він становить комплекс історично сформованих образів і засобів біологічного, соціокультурного та психологічного характеру, пов'язаних зі стереотипами свідомості окремої людини чи цілої групи. Цей код проявляється в архетипах, ментальності, інтелектуальному та моральному житті, політичній і соціальній організації суспільства, а також у матеріальній і духовній культурі. «Антропологічний код має транзитний характер і неабияку здатність успадковуватися від покоління до покоління» (Рафальський 2020, 6).

Тривалий час українцям вживлювалося стійке відчуття, що їх власна історія – це лише чийсь додаток, примітка, маргінес в томі чужої історії. І як показує сьогоднішня, ця травма далеко не в минулому, а й в теперішньому, в тому, як ми досі вибачаємося, коли просимо світ почути нас, як ми дивуємося, що світ до кінця не усвідомлює масштабів трагізму, який наразі переживає український народ. Тож європейське майбутнє для українського народу є майже екзистенційним бажанням стати суб'єктом, а не об'єктом, автором, а не персонажем чужого нарративу. Це далеко не забаганка політичного вектору чи вияв географічної мрії, це прагнення до утвердження власної суб'єктності, свободи самовираження та політичної автономії. Але це майбутнє не чекає готовим десь там, за кордоном, а формується в умовах війни, суспільної мобілізації та травматичного досвіду. І дається він завдяки болісним процесам, інколи суперечливим, іноді супротивним власним інстинктам виживання.

В умовах війни травматичні вияви транзитності набувають більш виразної гостроти й екзистенційного напруження. І хоча окремі дослідники вважають війну «перерваним транзитом», аргументуючи це втратою точки «референції», в результаті чого «майбутнє не тільки почало нагадувати минуле, а й утратило життєдайну цінність» (Мінаков 2024, 120) та все ж на нашу думку, війна лише загострює транзитність, підводячи її до межі нівелювання, а відтак і подальшої трансформації. Україна вже не просто точка на мапі світ-системної периферії, а буквально епіцентр в якому *культура стає* не лише відображенням досвіду, а й *інструментом виживання та опору*, вона стає голосом, що виголошує демократичні цінності для всього світу. Транзитна культура в цей час проявляється як постійний переклад власного травматичного досвіду, мови болю, втрат та спротиву на мови інших культур, спільнот. Вона застосовує всі можливі засоби та всілякі спроби аби бути зрозумілою для світу, не втрачаючи при цьому власної унікальності. Вона змушена постійно переосмислювати себе, вчитися мистецтву перекладу самих себе, бо війна більше не дає можливості перебувати в ілюзії стабільності чи завершеності.

І саме транзитність стає джерелом сили та рушієм соціальних змін. «І хоча практика перехідної культури може мінімізувати значення національних відмінностей у злитті горизонтів у межах багатонаціональної організації, структура перехідної культури залишається заснованою на організації національних відмінностей... [Задля цього] перехідна культура не лише пропонує напрямок змін, але й прагне мобілізувати суспільство навколо своїх цілей» (Kennedy 2002, 161). Так, перебування «на межі» робить українську культуру чутливою до універсальних питань буття, свободи, гідності, дає їй здатність говорити від імені тих, хто бореться за виживання в умовах екзистенційної загрози. Війна не дозволяє культурі залишатися в стані «транзиту» як пасивного коливання між окремими полюсами задля визначення чи покращення умов, вона вимагає активного вибору, постійного перевизначення себе через діалог з іншими культурами, через переклад неперекладного досвіду війни. Саме тому, українська культура сьогодні – це вже далеко не перехідний стан, а радше динамічна, травмована, але надзвичайно жива форма буття у світі, що вчить інших, як вистояти на краю прірви.

Мета та завдання дослідження

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати специфіку транзитного процесу в умовах війни та його вплив на соціальні зміни і їхню динаміку. Відповідно до цього, нами реалізуються такі завдання: *окреслення* специфіки транзитності в українському контексті; *доведення* ідеї, що транзитний стан в умовах війни загострює відчуття перехідності та спонукає до активних дій на шляху подолання стану коливання та невизначеності; *ствердження* думки про те, що радикальне переживання транзиту уможливорює перехід до стану трансформації.

Методологія дослідження

Методологія дослідження ґрунтується насамперед на зверненні до феноменологічного підходу, у тому його вияві, що пропонується Морісом Мерло-Понті (Мерло-Понті 2001). Специфіка його тлумачення полягає в детальному описі феноменального поля, а відтак і того, як світ відкривається нам не як об'єктивна дійсність «в собі», а як завжди вже осмислений, тілесно орієнтований, горизонтальний простір можливостей і значень. Даний методологічний підхід концентрується довкола примату сприйняття, де тіло є суб'єктом сприйняття, тим, що саме відкриває світ через рух, дотик, звички, інтенції тощо. Методологічно це підводить до радикального епохе та призупинення природної установки, як власне і наукових/об'єктивістських пояснень, задля того аби надати слово самому досвіду: як саме тіло «знає» світ до всякого рефлексивного знання, як простір стає орієнтованим через наше тіло, як час розгортається в ритмі дихання, руху, очікування. У контексті дослідження транзитних процесів в умовах війни цей метод набуває особливої сили й гостроти, бо війна руйнує звичне тілесне вписування у світ і змушує переживати радикальну переорієнтацію

сприйняття. Транзитність вже не сприймається як абстрактний, умовний перехід між станами, а «ось», «вже» виражається в якості тілесної дезорієнтації та реорієнтації: зміна «звичного тіла», коли звичні інтенції (йти вулицею, спати вночі, торкатися близьких) блокуються або переписуються травмою, страхом, вибухами, сиренами, руїнами. Тож, феноменологічний підхід запропонований М. Мерло-Понті дозволяє фіксувати, як у війні простір перестає бути гомогенним і стає орієнтованим на загрозу («тіло» раптом стає надто вразливим, «занадто видимим»). Застосовуючи його до дослідження транзитних процесів, ми маємо змогу опису те, як у стані постійного переходу (від миру до війни, від дому до вигнання, від безпеки до екзистенційної оголеності) виникають нові тілесні схеми, які поступово стають усталеною «нормою». Наприклад, постійна напруга, прискорене дихання як нова норма, переосмислення дотиків, зміна сприйняття часу (коли секунди розтягуються в очікування вибуху, а роки стискаються до точки травматичного спалаху) тощо.

Крім того, ми вдаємося до герменевтичної методології з її інтерпретаційною компонентою та розумінням, а також до методу аналізу та культурологічного підходу у тлумаченні соціокультурного контексту тощо.

Результати дослідження

Українське суспільство та стан транзиту давно вросли одне в одне. Виходячи з наявних досліджень, можна стверджувати, що Україна не встигає оговтуватися від перебувань на межі чергового зламу, змін чи трансформацій, на межі чергової травми. І власне для того аби якимось справлятися з травмою, транзитна культура має постійно виробляти новий інструментар для того аби якимось працювати з симптомами, які повсякчас докидає чергова ситуація. «Транзитна культура – явище нового тисячоліття, коли, [...] кількість геноцидних та катастрофічних подій наростає такими темпами, що традиційний історичний архів уже не спроможний умістити і пояснити тілесний, психічний і афективний вплив травми на її наслідки, а також шляхів, якими травма відгукується чи реактивує ефект іншої» (Гундорова 2024, 15).

Суспільство, що власне і перебуває у стані тривалого, млявого транзиту, поступово виснажується, а тому стає схильне до компромісів та апатії. Війна ставить суспільство перед загрозою фізичного знищення. Це змушує націю робити радикальний ціннісний вибір та миттєво дорослішати. К. Ясперс з його концептом «граничної ситуації» (Jaspers 2019), хоча й писав про окрему людину, та цю модель можна накласти й на націю. Перед лицем смерті, провини чи непередбачуваності руйнуються старі ілюзії, і суб'єкт, яким і є *українське суспільство повертає до свого екзистенційного виміру і саме таким чином знаходить свою справжню сутність*. Фундаментальні, невідворотні та нездоланні межі людського існування виявляються в ситуації, де руйнуються ілюзії контролю, планування та раціонального опанування світу і в цих умовах

кожна окрема людина стикається з абсолютною обмеженістю свого буття: смерть, страждання, провина, боротьба, випадок тощо. Вони не є випадковими кризами, а радше структурними рисами людського *Dasein* – завжди присутні, хоч і часто приховані в буденності, і лише в момент їхньої гострої актуалізації людина виходить з анонімного існування до справжньої екзистенції.

Війна для К. Ясперса є однією з найбільш радикальних і всеосяжних граничних ситуацій, бо вона концентрує в собі майже всі класичні компоненти граничної ситуації, одночасно й у масовому масштабі. Війна є боротьбою в її крайній, тотальній формі, де людина змушена вбивати або бути вбитою, де фізичне виживання стає безпосереднім двигуном існування. Вона несе страждання у нечуваних обсягах, всі ті біль, втрати, знищення тіл і душ. Вона породжує провини у її індивідуальному (солдата чи цивільного) і колективному (як у повоєнних рефлексіях самого К. Ясперса щодо німецької провини (Jaspers 2000)) вимірах. Вона робить очевидною смерть з її щоденними, масовими та безглуздими загрозами. Нарешті, війна демонструє владу випадку: ракета падає випадково, виживання чи загибель відтепер залежать від сліпої вдачі.

Саме тому війна є жорстокою екзистенційною катастрофою, яка руйнує, або перевертає вверх дном всі суспільні процеси, починаючи від соціальних ролей, ідеології, завершуючи технологіями чи інфраструктурою. Вона ставить людину перед ніщо чи перед трансценденцією. У буденності людина уникає цих меж, ховаючись у *das Man*, у плани, комфорт, віру в ефемерне завтра. Війна ж зриває всі маски й примушує до радикального самозіткнення. В логіці розмірковувань К. Ясперса це не лише трагедія, а й можливість, адже саме в граничному стані людина може досягти самоусвідомлення екзистенції, відчуття своєї свободи, відповідальності і зв'язок з «всеохоплюючим», тим, що перевершує будь-який світ чи суб'єкта. Війна як гранична ситуація стає випробуванням, де або настає нігілізм і відчай, або народжується філософська віра, екзистенційна комунікація з іншими та усвідомлення єдності людського роду перед лицем Абсолюту. «...будь який транзитивний період у розвитку суспільства – це завжди складний, суперечливий, нерідко кризовий стан держави і права, пов'язаний з критичним переосмисленням практики їхнього функціонування у минулому. Війна ще більше загострює суспільні протиріччя, неможливість існування в колишніх парадигмах» (Козловець 2024, 164).

В. Франкл, переживши нацистські концтабори, сформулював концепт волі до сенсу як первинну мотиваційну силу людини, що перевершує будь-яку іншу жагу (Франкл 2019). «Основною рушійною силою людини є не прагнення до задоволення (як вважав Фрейд) і не прагнення до влади (як стверджував Адлер), а воля до сенсу» (Франкл 2019, 101). Ця воля не зникає навіть у найекстремальніших умовах, а навпаки, саме тоді вона стає єдиним, що дозволяє зберегти людську гідність і внутрішню свободу. В. Франкл

підкреслював, що навіть коли зовнішні обставини відбирають усе: свободу руху, майно чи близьких, залишається остання свобода, свобода вибору свого ставлення до того, що відбувається. Саме завдяки *ставленню* людина здатна трансформувати страждання з безглуздої руйнації чи немічного тривання в джерело сенсу.

У контексті суспільних змін під тиском війни ця ідея набуває особливої глибини й актуальності для самого транзитного суспільства. Війна, що стає масовою колективною катастрофою, що руйнує звичні структури сенсу, соціальні ролі, економічні зв'язки чи культурні норми ставить суспільство перед лицем радикального переходу: від мирного існування до стану виживання, від стабільності до постійної невизначеності, від індивідуалізму до вимушеної згуртованості. «Людина не повинна питати, у чому сенс її життя; радше вона має усвідомити, що саме її запитує життя» (Франкл 2019, 111). У світлі даного концепту транзитне суспільство набуває сенсу свого існування саме через пошук можливих шляхів до подолання катастрофи. Перехід від травми до дії відбувається не автоматично, а через активізацію колективної волі. Це означає, що сенс не шукається в поверненні до «як було раніше» (бо це неможливо), а створюється в процесі опору, творення нового та переосмислення страждання. Суспільство знаходить сенс через цінності творчості, волонтерство, опір, культурне свідчення, відбудову; через цінності досвіду, солідарність, любов у розлуці, спільне переживання краси навіть серед руїн; і, найважливіше, через цінності ставлення, гідне, неспотворене ненавистю прийняття неминучого болю, перетворення його на силу, що живить боротьбу за майбутнє.

Транзитне суспільство (наприклад, в його пострадянському вияві) часто характеризується недовірою до держави та один до одного. Війна ламає це, створюючи потужні горизонтальні зв'язки та нову органічну солідарність. Війна змушує розрізнені групи суспільства працювати як єдиний організм, де кожен виконує свою функцію задля загального виживання. Транзит (транзитність) часто означає «застрягання» між двома світами (наприклад, імперією та Європою). Війна змушує провести жорсткий кордон «Свій – Чужий», що остаточно виводить суспільство із сірої транзитної зони. Політична єдність нації досягає максимуму, коли з'являється екзистенційний Ворог. Це моментально прискорює вичерпання політичного транзиту: суспільство чітко розуміє, ким воно не є та куди прямує. Звісно, тут можна звернутися до досліджень, які ґрунтуються на ідеї того, що для подолання транзиту необхідною є стабілізація демократичних процесів та природна зміна поколінь. Прикладом цього є історія країн посткомуністичний період яких охоплював час від революцій, які призвели до падіння комуністичних диктатур, до консолідації демократичних режимів, у яких уже з'явилося доросле покоління громадян, котрі не пам'ятають комунізму і не мають жодного прямого досвіду його репресій та утисків. Саме ця консолідація демократії разом із «generational shift»

слугує основним маркером завершення активної фази транзиту (Lavinia and Nedelsky 2015). Однак, ми не зовсім погоджуємося з даним твердженням. На нашу думку, активна фаза транзиту завершується ще й через радикальні кризи, які чітко дають зрозуміти до якого світу належить суспільство, як власне це й відбувається наразі з українцями.

У теорії «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон вводить поняття розірваної або розколотої держави, яка внутрішньо роздerta цивілізаційним розломом, де значна частина населення та території належать до різних цивілізаційних світів, що мають відмінні базові цінності, релігійні традиції, історичні нарративи та способи організації суспільства. Такі країни не просто культурно гетерогенні, а перебувають у стані перманентної напруги, бо цивілізаційна межа проходить через їхнє серце, роблячи неможливим повноцінне внутрішнє єднання без радикального перевизначення ідентичності. С. Гантінгтон відносив Україну до таких розколотих країн: лінія розлому між західною (європейською) та православною (східнослов'янською) цивілізаціями нібито пролягала через її територію: Західна Україна тягнє до Європи через греко-католицьку традицію, історичні зв'язки з Польщею та Австро-Угорщиною, а Схід і Південь більше схилиються до православного світу з його імперським спадком. Довгий час ця парадигма домінувала в західному (і частково українському) дискурсі про Україну. Країна сприймалася як транзитна, «невизначена» територія поміж двох цивілізацій, яка постійно коливається між ними, з потенціалом розколу вздовж цивілізаційної лінії. Війна 2014–2022 років, а особливо повномасштабне вторгнення 2022-го року, стала потужним каталізатором цивілізаційного вибору, який радикально змінив цю динаміку. Замість передбачуваного С. Гантінгтоном розколу по «лінії розлому» війна спричинила зворотний процес, а саме внутрішнє «зшивання» країни. В даному контексті В. Ермоленко в роботі «Плинні ідеології» називає Україну «нейтральною землею». Міцкевич справді був одним із тих, хто творить образ України як «пограничної землі», «землі кордонів» (*pays de frontières*); вона є «тим шляхом, через який азіатське життя входило в Європу» і «саме тут дві частини світу протистояли одна одній». Україна є водночас і «нейтральною землею», і «полем битви *par excellence*»: нічийна земля, вона є передусім сценою протистояння різних світів» (Ермоленко 2018, 112).

Агресія Росії, що спрямована на заперечення української ідентичності та нав'язування їй місця в «російському світі», парадоксально зруйнувала ілюзію цивілізаційної амбівалентності: значна частина населення, включно з російськомовними регіонами Сходу та Півдня, відчула себе не частиною православно-імперського простору, а об'єктом екзистенційної загрози з боку того самого «світу». Війна прискорила консолідацію національної ідентичності навколо європейських цінностей такий як свобода, гідність, право на самовизначення, демократія, які виявилися не

абстрактними «західними імпортами», а живими принципами виживання. Регіональні відмінності, які раніше інтерпретувалися як цивілізаційні (мова, релігія, історична пам'ять), не зникли, але втратили статус визначальних, а відтак набули статусу другорядності перед спільним досвідом опору агресору. Україна не просто «вибрала» Європу, війна змусила її остаточно вийти з мляво транзитного, розірваного стану, перетворивши цивілізаційний розлом на лінію фронту ззовні, а не всередині. Таким чином, замість розпаду по гантінгтонівській моделі відбулося народження цілісної політичної нації, яка, попри травму та втрати, знайшла в собі сили «зшити» себе зсередини через спільну боротьбу, солідарність і усвідомлення власної унікальної ідентичності як європейської, фронтірної цивілізації, що захищає цінності свободи на межі з авторитарним імперіалізмом. Війна не підтвердила, а спростувала гантінгтонівський фаталізм щодо України: вона показала, що цивілізаційний вибір може бути не пасивним коливанням між полюсами, а активним творенням нового сенсу існування, де розірваність стає не прокляттям, а джерелом сили й єдності. «В цих умовах [...], єдиною вірною стратегією може бути лише спільна активність, яка сприятиме налагодженню гармонійного процесу у світі, що існує на засадах добра та зла як взаємно протилежних та доповнюючих цінностей. Адже, в даній ситуації, спроба врятувати/убезпечити лише себе здатна призвести до колективного самогубства» (Гончаренко 2022, 42).

В українському філософському просторі цю проблематику глибоко аналізує В. Єрмоленко, який акцентує увагу на екзистенційному опорі українського народу як на ключовому феномені сучасності. За його думкою, війна не просто руйнує, вона стає випробуванням, що витягує на поверхню глибинну волю до свободи, гідності та самоствердження, перетворюючи колективне існування на акт свідомого вибору буття попри смерть і загрозу. Цей опір не є лише військовим чи політичним, він має глибоко екзистенційний характер: народ, що століттями перебував у позиції об'єкта чужої історії, тепер стає суб'єктом, який сам визначає сенс свого існування, відмовляючись від ролі жертви чи пасивного спостерігача.

В. Єрмоленко підкреслює, що саме через цей досвід Україна виконує унікальну історичну місію щодо Європи: вона повертає їй забуте або приглушене розуміння того, що свобода є цінністю, за яку доводиться боротися щодня, кров'ю та вибором (Єрмоленко 2018). Європа, яка після Другої світової війни та в умовах тривалого миру почала сприймати свободу як щось само собою зрозуміле, тепер змушена дивитися на український досвід як на дзеркало в якому війна нагадує, що свобода надто крихка, завжди на межі, завжди вимагає активного захисту та готовності до жертви. Україна, проходячи через уроки війни нагадує Європі про ціну свободи.

Обговорення

Отримані результати дають підстави уточнити інтерпретацію транзитності українського суспільства в умовах війни. На відміну від підходів, у межах яких війна розглядається переважно як чинник «перерваного транзиту», у цій статті вона осмислюється як фактор його радикального загострення та переорієнтації. Ідеться не лише про руйнування попередніх моделей стабільності, а й про активізацію процесів ціннісного самовизначення, соціальної мобілізації та формування нових способів колективної самоідентифікації.

Такий підхід дає змогу доповнити дослідження посткомуністичних трансформацій, у яких завершення транзиту часто пов'язується зі стабілізацією демократичних інститутів і зміною поколінь. Український досвід засвідчує, що радикальна історична криза також може виступати чинником прискореної політичної консолідації, однак це не дає підстав говорити про автоматичне або остаточно завершення всіх транзитних процесів.

У цьому контексті феноменологічний підхід дозволяє акцентувати не лише інституційний чи цивілізаційний, а й екзистенційний вимір транзитності. Війна змінює способи переживання простору, часу, тілесної вразливості та безпеки, через що цивілізаційний вибір постає не лише як політична декларація, а як досвід, пов'язаний із повсякденним виживанням, солідарністю та опором. Цей аспект потребує подальшого осмислення, оскільки травматичний досвід війни водночас поглиблює кризові процеси й відкриває можливості для нових форм соціальної інтеграції.

Висновки

На основі проведеного філософського та методологічного аналізу можна стверджувати, що в умовах війни транзитність українського суспільства виходить з пасивного коливання між цивілізаційними полюсами на активний фронтір. Культура стає дієвим інструментом виживання, опору та перекладу травматичного досвіду на універсальну мову цінностей, що постулюються не кількі власному народу, як всьому світу. Збройна агресія, виступаючи граничною ситуацією, руйнує ілюзію стабільності та звичайні тілесні інтенції, змушуючи суспільство вийти з анонімного існування та зіткнутися з власною екзистенційною загрозою. Проте саме це спонукає націю віднайти «волю до сенсу», яка реалізується через безпрецедентну активність, волонтерство та дієвий опір. Водночас повномасштабне вторгнення поставило під сумнів фаталістичні прогнози щодо України як «розколотої держави» та замість розпаду по лінії цивілізаційного розлому відбулося консолідація нації. Спільна боротьба нівелювала регіональні розбіжності та консолідувала суспільство навколо європейської ідентичності. Таким чином, розмежування на «Своїх» та «Чужих» завершило тривалий політичний транзит. Українське суспільство на певний час пододало стан сірої невизначеності, перетворившись на цілісну політичну націю, яка не

лише виборює власне існування, а й нагадує демократичному світу про справжню ціну свободи.

Список літератури

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : у 2 кн. / кер. авт. кол. О. О. Рафальський. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.
2. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій та зміна світового порядку. Львів : Кальварія, 2006. 474 с.
3. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ : Наш Формат, 2019. 448 с.
4. Гончаренко К. Специфіка (не)безпеки «суспільства ризику». *Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри : монографія*. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2022. С. 29–43.
5. Гундорова Т. Транзитна культура і постколоніальна травма. Київ : Віхола, 2024. 272 с.
6. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. Київ : Дух і Літера, 2018. 480 с.
7. Козловець І. Транзитивне суспільство в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна*. Харків, 2024. С. 162–164.
8. Мінаков М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ–Мілан : Laurus Koinē, 2024. 198 с.
9. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. Київ : Український центр духовної культури, 2001. 552 с.
10. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 160 с.
11. Alexander J. C. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley : University of California Press, 2004. 336 p. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520936768>
12. Hirsch M. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. New York : Columbia University Press, 2012. 320 p.
13. Jaspers K. *Psychologie der Weltanschauungen*. Basel : Schwabe Verlag, 2019. 536 p.
14. Jaspers K. *The Question of German Guilt*. New York : Fordham University Press, 2000. 144 p.
15. Kennedy M. D. *Cultural Formations of Post-Communism: Emancipation, Transition, Nation, and War*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002. 384 p.
16. Stan L., Nedelsky N. *Post-Communist Transitional Justice: Lessons from Twenty-Five Years of Experience*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 358 p.

References:

1. Rafalskyi, O. O., ed. 2020. *Antropologichnyi kod ukraïnskoi kultury i tsyvilizatsii* [Anthropological Code of Ukrainian Culture

- and Civilization]. Vol. 1. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.
2. Huntington, Samuel. 2006. *Zitkнення tsyvilizatsii ta zmına svitovoho poriadku* [The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order]. Lviv: Kalvaria.
3. Huntington, Samuel. 2019. *Politychnyi poriadok u minlyvykh suspilstvakh* [Political Order in Changing Societies]. Kyiv: Nash Format.
4. Honcharenko, Kateryna. 2022. "Spetsyfyka (ne)bezpeky 'suspilstva ryzyku'" ["The Specificity of (In)Security in the 'Risk Society'"]. In *Fenomen bezpeky: sotsialno-humanitarni vymiry* [The Phenomenon of Security: Socio-Humanitarian Dimensions], 29–43. Khmelnytskyi: FOP Melnyk A. A.
5. Hundorova, Tamara. 2024. *Tranzytna kultura i postkolonialna travma* [Transit Culture and Postcolonial Trauma]. Kyiv: Vikhola.
6. Yermolenko, Volodymyr. 2018. *Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi XIX–XX stolit* [Fluid Ideologies. Ideas and Politics in Europe of the 19th–20th Centuries]. Kyiv: Dukh i Litera.
7. Kozlovets, Ihor. 2024. "Tranzytyvne suspilstvo v umovakh viiny" ["Transitive Society under Conditions of War"]. In *Osobystist, suspilstvo, viina* [Personality, Society, War], 162–164. Kharkiv.
8. Minakov, Mykhailo. 2024. *Postradianska liudyna ta yii doba. Sproba filosofskoho osmyslennia postradianskoi epokhy* [The Post-Soviet Person and Their Era. An Attempt at a Philosophical Understanding of the Post-Soviet Epoch]. Kyiv–Milan: Laurus Koinē.
9. Merleau-Ponty, Maurice. 2001. *Fenomenolohiia spryiniattia* [Phenomenology of Perception]. Kyiv: Ukrainyskiy tsentr dukhovnoi kultury.
10. Frankl, Viktor. 2016. *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu* [Man's Search for Meaning]. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia.
11. Alexander, Jeffrey C. 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520936768>
12. Hirsch, Marianne. 2012. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. New York: Columbia University Press.
13. Jaspers, Karl. 2019. *Psychologie der Weltanschauungen*. Basel: Schwabe Verlag.
14. Jaspers, Karl. 2000. *The Question of German Guilt*. New York: Fordham University Press.
15. Kennedy, Michael D. 2002. *Cultural Formations of Post-Communism: Emancipation, Transition, Nation, and War*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
16. Stan, Lavinia, and Nadya Nedelsky. 2015. *Post-Communist Transitional Justice: Lessons from Twenty-Five Years of Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.

Denys Khailak

PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE TRANSITIONALITY OF UKRAINIAN SOCIETY UNDER CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Introduction. The article examines the phenomenon of transitivity in Ukrainian society in the context of armed conflict. The problem is relevant because war radically intensifies transitional processes, transforming them from a latent state of uncertainty into an active factor of social, cultural, and political change. The aim and tasks. The aim of the study is to analyze the specificity of the transit process in wartime and its influence on the dynamics of social change. The tasks are to clarify the meaning of transitivity in the Ukrainian context, to substantiate the idea that war sharpens the experience of transition, and to show how radical crisis may contribute to social transformation. Research methods. The study is based on a phenomenological approach, particularly the ideas of Maurice Merleau-Ponty, which make it possible to analyze changes in bodily, spatial, and temporal experience under the conditions of war. Hermeneutic methodology, cultural analysis, and socio-philosophical interpretation are also used. Research results. The article argues that war does not simply interrupt Ukrainian transitivity but radicalizes it. Armed conflict destroys previous models of stability, changes everyday perceptions of security and space, and intensifies the need for collective self-determination. Ukrainian culture is interpreted as a means of understanding traumatic experience, articulating resistance, and forming new modes of solidarity and political subjectivity. Discussion. The results are compared with interpretations of war as "interrupted transition" and with theories of post-communist transformation. The Ukrainian case shows that radical historical crisis may accelerate political consolidation, although it does not automatically complete all transit processes. The study also questions deterministic views of Ukraine as a "divided state." Conclusions. The transitivity of Ukrainian society in wartime should be understood as a contradictory process in which trauma, existential threat, and social mobilization coexist. War deepens crisis phenomena but also creates conditions for rethinking collective identity, strengthening civic solidarity, and affirming political subjectivity.

Keywords: *transitionality, transit society, transit culture, Ukrainian culture, war, armed conflict, boundary situation, social transformation, identity, political subjectivity*

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 31.03.2026.

Дата публікації: 28.05.2026